

Nadat Steenwijk in de Napoleontische tijd ingelijfd was bij Frankrijk, werd de stad vervolgens door de Kozakken bevrijd. Vanaf 1830 volgde vrijwel de gehele ontmanteling van de stad en in 1846 werd de laatste poort afgebroken. Onderde toenemende militaire dreiging, voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog, werd Steenwijk vanaf 1938 echter weer een garnizoensstad. Het gemeentebestuur stelde een enorme lap grond ter beschikking voor de vestiging van een kazerne.

In het tweede hoofdstuk gaat de auteur in op de geschiedenis van deze kazerne, die naar Johan van den Kornput werd genoemd. Nadat de kazerne in de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers was gebruikt, werd er in de eerste jaren daarna een opleidingsplaats gevestigd voor militairen die later naar Nederlands-Indië zouden gaan. De instructies voor het optreden in de tropen werden door ervaren Britse militairen gegeven. Na de definitieve onafhankelijkheid van Indonesië, ten tijde van de Koude Oorlog, werd er een infanteriebataljon in de kazerne gelegerd. Tot 1958 was de IJssel immers onderdeel van de hoofdverdedigingslinie die in NAVO-verband was overeengekomen. De kazerne werd extra beveiligd en in het nabijgelegen Steenwijkerwold kwam een nieuwe legerplaats. Na 1958 verschoven de linies in oostelijke richting en vonden de grote oefeningen steeds meer in Duitsland en Frankrijk plaats, waar meer ruimte beschikbaar was.

In 1992 vertrokken de Amerikanen uit de omgeving van Steenwijk. De Defensienota uit 1991 en de Prioriteitennota uit 1993 leidden tot een inkrimping van de landmacht. Ondanks het feit dat er aan het begin van de jaren negentig veel geld was besteed aan verbouwingen van de Steenwijker kazerne, sloot deze haar poorten in 1996. Doordat, als gevolg van een gemeentelijke herindeling, Steenwijkerwold bij de gemeente Steenwijk werd gevoegd, bleef er toch een kazerne binnen de gemeentegrenzen. Want de Johan Postkazerne in Steenwijkerwold sluit voorlopig niet, aldus de auteur.

Omdat de auteur vanaf het tweede hoofdstuk zeer minutieus te werk gaat, wordt de lezer vaak getraceerd op een eindeloze aaneenschakeling van interessante en minder interessante feiten en weetjes. Daar bovendien een index en een lijst met afkortingen ontbreken, is de informatie voor de geïnteresseerde leek soms moeilijk te bevatten.

Marie-Christine Engels

J. C. Bierens de Haan, *Rosendael, groen hemeltjen op aerd. Kasteel, tuinen en bewoners sedert 1579* (Dissertatie Leiden 1994; Zutphen: Walburg pers, 1994, 352 blz., ISBN 90 6011 870 7).

'Vaert wel dan schoon verblijf, groen Hemeltjen op aerd,
Doorluchtighe orgelen van silvere geruchten,
Vaert wel, soet Paradijs, weergaloos Rosendael',
aldus Constantijn Huygens senior in 1678. In datzelfde jaar dichtte hij over de fontein op Rosendael: 'Sijn water en sijn gunst zijn beide sonder end'.

Zo kennen misschien velen Rosendael uit hun jeugd: de bedriegertjes en de schelpengalerij als onderdeel van een schoolreisje, of als volwassene nu tuin en huis voor het publiek zijn opengesteld. Spreekt de ongehoord zware donjon niet nog steeds tot de verbeelding en zorgt het zeldzame voorkomen van zo'n verval niet tot een uitgekiend gebruik van het stromend water?

Het huis is zeer aantrekkelijk gelegen op de grens van Veluwe en IJsseldal, zodat toevoer van vlees en vis was verzekerd. Na een periode van gebruik als een der huizen van de graven en hertogen van Gelre, kwam Rosendael in 1516 in particulier bezit. Sinds 1978 is het huis in

handen van de stichtingen Het Geldersch landschap en (iets later) de Vrienden der Geldersche kasteelen. De conservator van de laatste stichting, de kunsthistoricus J. C. Bierens de Haan, schreef een proefschrift over de ontwikkeling van huis en tuin van 1314 tot heden met het accent op de ontwikkelingen tussen grofweg 1680 en 1880 met de geslachten Van Arnhem en Torek. De auteur bestudeerde Rosendael als ensemble: het huis met interieur, de inboedel en de tuin. De bewoners staan centraal in deze studie, en de drie thema's worden steeds rondom hen gegroepeerd. Deze benadering heeft volgens de auteur het voordeel dat het fenomeen buitenplaats beter kan worden toegelicht. Naar mijn inzicht is hij daarin geslaagd.

Aan de tot nog toe verschenen studies over Rosendael lag geen systematisch onderzoek van het omvangrijke huisarchief ten grondslag. Dat nu is voor deze studie wel gebeurd en niet zonder opvallend resultaat. De schrijver heeft bij zijn onderzoek ook de relatie tussen stadshuis en buitenverblijf betrokken, daar Rosendael tot 1830 voornamelijk als zomerverblijf diende. De bewoners hadden hun stadshuizen in de loop der tijden in Arnhem, Wageningen, Amsterdam en Den Haag. Aan de studie zijn als bijlagen toegevoegd: een lijst van 84 portretten, een lijst van 82 voorwerpen, 19 reisbeschrijvingen, brieven en overige citaten, de uitwerking van acht inventarissen en een genealogisch overzicht. Voorts is het werk voorzien van 380 afbeeldingen, gedeeltelijk in kleur, die essentieel bijdragen aan deze studie. Dat kan ook van de registers worden gezegd. Mag de aanwezigheid van een register van personen en plaatsen als een traditionele ontsluiting worden beschouwd, een even noodzakelijk register van ruim 230 zaken treft men zelden aan.

De mogelijkheid om een dergelijke studie te ondernemen moet - los van de capaciteiten van de onderzoeker - worden gevonden in de aanwezigheid van bronnen: bouwkundige, schriftelijke en gedrukte, en driedimensionale. Het zeer omvangrijke bezit, opvallend gelegen, blijkbaar van generatie op generatie met grote liefde gekoesterd, door huwelijkspolitiek ook financieel gegrondest, inspireert tot een monografie. Het resultaat is als publicatie zeer aantrekkelijk. De uitgave past in een serie van de Stichting vrienden der Geldersche kasteelen en de Walburgpers te Zutphen, waarin eerder werken over Ammersoyen en de Cannenburch zijn verschenen.

De auteur gaat in negen hoofdstukken uitvoerig in op de ontwikkeling van Rosendael en verbindt daarmee de activiteiten van de eigenaren buiten Rosendael. Te noemen valt hier Lubbert Adolf Torek als bouwheer in Wageningen in de achttiende eeuw. Aandacht wordt geschonken aan Woestduyn, Beeckesteyn en het huis Herengracht 493 te Amsterdam als verwervingen van het echtpaar Trip-van Hoorn. De weduwe Trip hertrouwde in 1722 Lubbert Adolf Torek, die het jaar daarvoor Rosendael had geërfd. Ook elders in het werk wordt de geschiedenis van Rosendael in een groter verband geplaatst, zoals de bouw van adellijke huizen in Gelre.

En het moet gezegd worden dat de auteur een belangrijke prestatie heeft geleverd. De opzet om het door hem geschetste ensemble te behandelen heeft tot een boeiende studie geleid. Mijns inziens ligt de waarde mede in de behandeling van zowel structuren als bestudering van afzonderlijke objecten. Al kan men het betreuren dat de invalshoek die van de kunsthistoricus is, zodat niet gekozen is voor een specifiek sociaal-economische opzet, voor die beperking was alle reden. Laat de uitvoerige bestudering van het beheer van huis en goed en zijn gevolgen voor de omgeving, respectievelijk van de economische grondslag van het landgoed, maar over aan nieuwe onderzoekers. Deze studie vormt daarvoor dan stellig de basis.

Waar ik de auteur kan controleren in zijn bronnen, lijken mij deze compleet en juist verwerkt. Bij de vermelding van de serie gravures van Schenk (55) had ik de verwijzing naar Hollstein (XXV 1981, P. Schenk door G. S. Keyes, nummers 1613-1629) verwacht. Er zou iets voor te zeggen zijn geweest om *Gezichten in Rheden en Rozendaal, uitgegeven t.g.v. het 25-jarig bestaan van de oudheidkundige kring Rheden-Rozendaal* (1979) in de bibliografie op te ne-

men, evenals een enkel artikel uit de *Mededelingen van de oudheidkundige kring Rheden-Rozendaal*, maar dit zijn details. Het valt voorts op, dat de auteur geen materiaal heeft kunnen halen uit het archief van de gemeente Rozendaal, maar ik veronderstel dat daar vergeleken met het huisarchief Rosendaal niet veel bronnen over het landgoed te vinden zijn.

Al mag een publicatie over de geschiedenis van de tuinen van Rosendaal niet nieuw zijn, de systematische en uitvoerige behandeling van huis, inboedel en tuin steeds gekoppeld aan de eigenaren, alsmede de tracering van de overblijfselen geeft een prachtig beeld van de ontwikkeling van dit bezit en heeft een voorbeeldige studie opgeleverd.

C. O. A. Schimmelpenninck van der Oije

M. 't Hart, J. Lucassen, H. Schmal, ed., *Nieuwe Nederlanders. Vestiging van migranten door de eeuwen heen* (Amsterdam: Stichting beheer IISG, SISWO/Instituut voor maatschappijwetenschappen, 1996, 228 blz., ISBN 90 6861 122 4).

Sinds de jaren tachtig, toen de term 'multiculturele samenleving' in zwang raakte, is er veel studie gedaan naar de komst van verschillende groepen migranten naar Nederland. Men realiseerde zich toen dat de gastarbeiders die sinds de jaren zestig met een tijdelijk arbeidscontract hierheen gekomen waren, wel eens langer zouden kunnen blijven. Ook brachten velen hun gezinnen naar Nederland over in het kader van de wet op gezinshereniging. De integratie van minderheden in de Nederlandse staat werd een belangrijk studieobject.

Zo bestaan er nu, naast de meer gespecialiseerde werken, een handboek, een bibliografische handleiding en themanummers van diverse tijdschriften over dit onderwerp. Ook op institutioneel gebied zijn er interessante initiatieven genomen. Onderzoekers op migratiegebied sloten zich aaneen in het Centrum voor de geschiedenis van migranten, er werden diverse conferenties georganiseerd en een nationale onderzoeksorganisatie als NWO ging programma's op dit gebied entameren, zoals 'De multiculturele samenleving' in 1995.

Deze bundel voor de veertiende conferentie van de Stichting maatschappijgeschiedenis over migratie en minderheden vanaf 1600 tot heden, die op 12 mei 1995 plaatsvond, bestrijkt het gehele veld van cultuur en samenleving. Zo worden er verbanden gelegd tussen sociale wetenschappen, cultuurwetenschappen en maatschappijgeschiedenis. Deze multidisciplinaire benadering blijkt ook uit de verschillende begrippenparen die in de inleiding uitgewerkt zijn om de bundel een geïntegreerd karakter te geven.

Ten eerste wordt het spanningsveld tussen assimilatie, het opgaan in de Nederlandse bevolking, en de minderheidsvorming, het herkenbaar blijven als eigen groep, beschreven. Duidelijke voorbeelden van het eerste zijn de Duitse migranten van de vorige eeuw, en van het laatste de Chinezen of Italianen in de twintigste eeuw. Vervolgens wordt het mechanisme van positietoewijzing door de overheid en positieverwerving door de groep zelf benadrukt. De overheid kan door wettelijke bepalingen de integratie van bepaalde groepen stimuleren of tegenhouden. De migranten kunnen zich door de kansen van bijvoorbeeld het vrije ondernemerschap aan te grijpen een zekere positie in de samenleving verwerven.

In deze bundel is aandacht gegeven aan de minder bekende migrantengroepen, zoals de vestiging van Spaanse kooplieden vóór de Opstand, de lotgevallen van Lutherse immigranten in Utrecht, joodse migranten in Twente, Euro-Afrikanen tussen de Goudkust en Nederland, omlopers in Keulse potten, Molukkers en Hindoestanen, de positie van Duitse dienstbodes voor de Tweede Wereldoorlog en de integratie van Italianen en Chinezen in deze eeuw. Buitengewoon interessant zijn ook de bijdragen van Ruud Stokvis over de invloed van de